

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

לקח טוב – פסיקתא זוטרָתא

לקח טוב הוא ילקוט מדרשי שחיבר ר' טוביה בן אליעזר במאה ה-11 ביוון. הילקוט מרכז מדרשי חז"ל בהלכה ובאגדה לפי סדר הפסוקים לחמשת חומשי התורה ולמגילות, וכן פירושים של מחבר הילקוט על דרך הפשט והדרש. בדפוס הראשון של הילקוט, ובעקבותיו, הוא כונה בטעות בשם 'פסיקתא זוטרָתא'.

שם הילקוט וייחוסו

מחבר הילקוט, ר' טוביה בן אליעזר, כתב את שמו ואת שם אביו פעמים רבות בילקוט. בשונה מעורכי מדרשים אחרים, הוא העיד על עצמו שהוא המקור לחלק מן הדרשות והפירושים בילקוט, וכתב "טוביה ברבי אליעזר אומר"¹. י"מ תא-שמע ציין, כי אביו של ר' טוביה, ר' אליעזר, מוזכר בין גדולי התורה בזמנו, באיגרת משיחית שנמצאה בגניזה.² על פי האיגרת, התרחשה התעוררות משיחית גדולה בביזנטיון בעקבות מסע הצלב הראשון, שבמסגרתה ר' אליעזר ערך אותות ומופתים ואלהו הנביא התגלה אליו. תא-שמע שיער, כי אירוע זה לא מוזכר בילקוט לקח טוב מתוך מטרה להשכיחו, אם כי מצויים בילקוט רמזים לציפייה לגאולה קרובה.

ר' טוביה כינה את הילקוט 'לקח טוב', על פי הפסוק הפותח את הדרשה הראשונה בו "כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזבו" (משלי ד', ב), וכרמז לשמו טוביה.

הילקוט היה ידוע בשמו לקח טוב בקרב הלומדים עד לדפוס הראשון (ונציה 1546). אולם, בשער הדפוס הראשון הוא נקרא 'פסיקתא זוטרָתא או רבתי' (פרשה קטנה או גדולה) ובסוף הדפוס הראשון הוא נקרא 'פסיקתא זוטרָתא'. ש' בובר שיער, כי הגיע לידי המדפיסים כתב יד של הילקוט ללא שמו. הם ראו שבתחילת הפסוקים בילקוט נכתב הקיצור פס', וחשבו בטעות שזהו קיצור השם פסיקתא. לדעתו, המדפיסים הוסיפו את הכינוי זוטרָתא, ככל הנראה, על מנת להבדיל את הילקוט מחיבורים אחרים בעלי שם דומה: פסיקתא דרב כהנא ופסיקתא רבתי. דמיון השמות בין החיבורים פסיקתא דרב כהנא, פסיקתא רבתי ופסיקתא זוטרָתא גרם לעתים לבלבול בקרב הלומדים, שציטטו מאמרים בחיבור אחד תחת שמו של חיבור אחר.

לשון הילקוט

ר' טוביה בן אליעזר לא ציטט במדויק את מקורותיו, אלא עיבד אותם ועיצב אותם מחדש. כאשר הדרשות שהביא היו בארמית, הוא תרגם אותן לעברית. כך הוא עשה גם כאשר הופיעו בדרשות מילים לועזיות ביוונית או בלטינית. בובר ציין, כי כאשר מחבר הילקוט לא ידע מהו פירושה של מילה זרה, הוא תירגם אותה לעברית לפי ההקשר או השמיט אותה לגמרי מן הדרשה. בילקוט קיימת גם התופעה ההפוכה: בפירושים שר' טוביה בן אליעזר הוסיף לילקוט, הוא תרגם מילים מן המקרא ליוונית, על מנת שיובנו על ידי קוראיו.

זמן הילקוט ומקומו

בכמה מקומות בילקוט מוזכרים תאריכים של אירועים שונים שהיו בזמנו של ר' טוביה,³ וכן את השנים שחלפו מאז הגלות ועד ימיו:

1. אם כי במקרים רבים לא מובאים לאחר משפט זה פירושים מקוריים של ר' טוביה, אלא ציטוטים מתוך מקורות מדרשיים.
2. המגילה מכונה 'מגילת ביזאנץ' והודפסה בספר של א"ז אשכולי, התנועות המשיחיות בישראל, ירושלים תשמ"ח, עמ' 176-180.
3. למשל הפרעות ביהודי מגנצא בשנת 1096, ראה להלן.

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות וחמשים ושבע לבריאות עולם, שהוא שנת אלף ועשרים ותשע לחרבן בית שני, שהוא שנת שנים עשר למחזור רנ"ו, מרנא ורבנא טוביהו, בנו של רבינו הגדול אליעזר זצ"ל, הבין בספרי אלהינו, ונתן את לבו על אורך גלותינו.⁴

מתאריך זה עולה כי הילקוט התחבר בשנת 1097.⁵

תחילה חשבו החוקרים שטוביה בן אליעזר חי בעיר מגנצא שבאשכנז. זאת בשל דבריו של ר' טוביה בילקוט:

אני כותב להיות זכרון מעשה שעשו **קדושי עליון קהל מגנצ"א** שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ביום אחד בפרס חג שבועות ונשחטו כאיש אחד על קידוש שם אלהי ישראל בשנת דתתנ"ו לבריית העולם כשנתנו יד יושבי הארץ לעלות לרשת משכנות עליון.⁶

בנוסף, באחד מכתבי היד של לקח טוב מופיע "אני טוביה בנו של רבינו אליעזר הגדול". בעקבות כך סבר י"ל צונץ, שאביו של טוביה הוא ר' אליעזר בר יצחק ממשפחת אבון, המכונה אליעזר הגדול, שחי במגנצא שבאשכנז במאה ה-11, והיה מרביתו של רש"י.

בובר חלק על השערה זו וטען, שטוביה בן אליעזר לא היה כלל מאשכנז, מכיוון שר' טוביה לא הזכיר את חכמי אשכנז ולא הוזכר בידי חכמי אשכנז, אלא רק בעקבות ילקוט לקח טוב.⁷ הוא הראה שהרב יהודה מושקוני, מחכמי יוון בשליש השני של המאה ה-14, מזכיר את ר' טוביה מחבר לקח טוב, ומציין שהוא היה ממדינת קסטוריה שבארץ מלכות יוון.⁸ כמו כן, כאמור, לעתים ר' טוביה מתרגם בפירושו בילקוט מילים קשות מעברית ליוונית, דבר המעיד על כך שקהל היעד של חיבורו היה דובר יוונית. תא-שמע ציין, כי המוצא היווני של הילקוט מוכח עם פרסומו של 'מדרש לקח טוב על הקרובה הקלירית זכור איכה אנו',⁹ מכיוון שהוא מלא במילים יווניות ובעל אופי ביזנטי-ארץ ישראל ברור.

4. לקח טוב שמות פרק ג כ, מהד' בובר עמ' 20.

5. הבדלים בין התאריכים בכתבי היד השונים של לקח טוב הובילו את בובר להשערה, שטוביה הגיה את הילקוט פעם שנייה כעשר שנים לאחר כתיבתו, והכניס בו תיקונים ושינויים.

6. לקח טוב אמור, מהד' פדובה עמ' 123.

7. י"מ תא-שמע העיר, כי אמנם הילקוט לא התחבר באשכנז, אך הוא משקף את הקשר ההדוק שהיה קיים בסוף המאה ה-11 ובתחילת המאה ה-12 בין היהודים במרכז הביזנטי לבין יהדות אשכנז הקדומה. לכן, החכמים הראשונים שהשתמשו בילקוט לקח טוב הם חכמים אשכנזיים מובהקים.

8. בובר ציין, שיש כמה ערים בשם Kastoria ביוון, ושיער שטוביה בן אליעזר חי בעיר Kastoria שבבולגריה, הסמוכה לארץ טסליון ולארץ מקדון (כיום העיר נמצאת ביוון).

9. ראה: ל' גינצבורג, **גנזי שכטר** א, ניו יורק תרפ"ח-תרפ"ט, עמ' 246-297.

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות